



HET GROTE MISVERSTAND

Nu we in alle opzichten tegen de grenzen van de wereld en van onszelf aanlopen, is er nog maar één uitweg, meent Klaas van Egmond. En dat is de herontdekking en herwaardering van het mens- en wereldbeeld dat al millennia onveranderlijk de onderstroom vormt van de maatschappelijke ontwikkeling. Het is de enige manier om afscheid te nemen van de rampzalige karikaturen die we van onszelf maken en die tot steeds grotere rampen leiden.

TEKST KLAAS VAN EGMOND BEELD PIXABAY (14) EN KLAAS VAN EGMOND (16)

Het is zover. De verwachting dat we op alle maatschappelijke terreinen tegen grenzen zouden aanlopen is alsnog werkelijkheid geworden. De prognoses voor de economische ontwikkeling in de komende jaren worden naar beneden bijgesteld. Want ook zonder de terugkeer van oorlog binnen de grenzen van Europa zouden grondstoffen schaars en dus duur zijn geworden. De grenzen die vanuit het milieu aan de economische ontwikkeling worden gesteld, zijn inmiddels ruimschoots overschreden. De klimaatverandering verloopt wereldwijd in hoog tempo en bedreigt honderden miljoenen mensen in een wereld die al veel te vol is. In combinatie met de steeds scherpere mondiale arm-rijkverhoudingen zoeken velen daarvan een goed heenkomen. Dat leidt wereldwijd, en zeker ook in het westen, tot economische en sociale ontwrichting. Die wordt verder versterkt door extreme weersomstandigheden waarmee de klimaatverandering gepaard gaat. Om dit bedrijventerrein 'Nederland' gaande te houden moet er steeds langer en harder worden gewerkt. Dat is ook nodig om nog een dak boven het hoofd te kunnen betalen. Maar dat helpt niet meer, want doordat iedereen op z'n tenen gaat staan, kan niemand beter zien. Intussen groeien ook hier rijk en arm qua inkomen, en vooral qua vermogen, steeds verder uit elkaar. Terwijl een groot deel van de mensen niet meer weet hoe ze het einde van de maand moeten halen, speelt een ander deel op de effectenbeurs casino met de economie waarin die mensen hun brood moeten verdienen. Dat zijn dezelfde mensen die bij de volgende financiële crisis opnieuw voor de enorme rekening opdraaien. Op persoonlijk vlak leidt dat tot groeiende uitputting

en burn-out. Ook kan het aanleiding zijn voor een zoektocht naar zingeving. Maar vaak komt dat in de reclame gedreven economie uiteindelijk neer op meer consumptie en de behoefte aan spectaculaire belevenissen. De publieke onvrede leidt tot de opkomst van populistische politieke partijen die de tegenstellingen verder vergroten. Waarna de beschaving weer een millimeter dun blijkt te zijn en de geschiedenis zich weer herhaalt; de eeuwige en catastrofale terugkeer van hetzelfde. Deze onderling samenhangende problemen doen zich voor het eerst voor op wereldschaal en de ontwrichting zal dan ook groter zijn dan ooit. Daarom was nooit eerder in de geschiedenis de noodzaak zo groot om deze desastreuze cirkel te doorbreken.

VEROUDERDE BEZWERINGSFORMULES

Voor zover we al bereid zijn om de grimmige werkelijkheid onder ogen te zien, gaan we die te lijf met verouderde bezweringsformules. Sinds we de 'grenzen aan de groei' nu precies vijftig jaar geleden op ons af zagen komen, beloven we elkaar tot in de hoogste kringen 'dat de techniek ons gaat redden'. Maar dat gaat niet gebeuren. Wetenschap en techniek hebben veel goeds gebracht maar zijn ontoereikend. De bezweringsformule dat de technologie ons gaat redden heeft meer te maken met het verleden dan met de toekomst. Die stamt uit de periode van de Verlichting, zo grofweg tussen 1650 en 1800, toen we een enorme wetenschappelijke ontwikkeling doormaakten. In die euforie zijn we de 'tovenaarsleerling' in het gelijknamige gedicht van Goethe geworden, die zelf gaat toveren als de echte tovenaars boodschappen is gaan doen. Al bladerend in het toverboek, tovert hij zich een bediende die emmers →

→ water aandraagt om het bad te vullen. Maar als het bad vol is, weet de leerling niet hoe hij de bediende moet stoppen. Dat loopt uit op een catastrofe die pas eindigt wanneer de echte tovenaars thuis komt. Aan tovenaarsleerlingen hebben we sindsdien geen gebrek. Vaak denken ze abusievelijk dat de mens een biologische computer is, die je door nog meer zelfgemaakte computers in het hoofd te stoppen zo sterk kunt verbeteren dat hij uiteindelijk als 'Homo Deus' goddelijke proporties zal aannemen. Het zal de problemen alleen maar groter maken. We kunnen natuurlijk wachten tot de echte tovenaars thuiskomt. Maar beter kunnen we ons realiseren dat we zelf die tovenaars kunnen zijn.

MENS- EN WERELDBEELD

Want om op dit kritieke moment in de geschiedenis de dreigende rampspoed alsnog af te wenden, is alleen maar het inzicht nodig dat we als mensen niet alleen het probleem vormen, maar ook de oplossing kunnen zijn. In de onderstroom van de menselijke geschiedenis, ook die van het westen, is namelijk altijd een mens- en wereldbeeld bewaard gebleven dat groter en wezenlijker is dan onze huidige materialistische en wetenschappelijke kijk op de wereld. Het gaat duizenden jaren in de geschiedenis terug en is als een veenbrand al die tijd onder de oppervlakte aanwezig. Steeds weer laat het op, om in kritieke perioden boven het maaiveld uit te komen. En al die tijd is het onveranderlijk. Het beantwoordt de oproep van de oude Grieken 'Mens ken u zelf' en geeft ons inzicht in onze ware aard.



Klaas van Egmond

SYMPOSIUM

Als erfenamen van de onderstroom die de afgelopen eeuwen tot ons is gekomen, willen antroposofen, rozenkruisers en theosofen die samenwerking concreet maken. Op 3 september 2022 organiseren zij daartoe een symposium in Antropia in Zeist, met de bedoeling het geschetste positieve en optimistische perspectief met een brede groep van geïnteresseerden te verkennen; om elkaar te inspireren, aan te moedigen en te bemoedigen dit perspectief in het eigen leven en zodoende in de wereld gestalte te geven. Wees van harte welkom. Opgeven kan via de website www.hetnieuwegoud.nl.

Het voert onder meer terug op de geschriften van Hermes Trismegistus, wat de Griekse naam was van de Egyptische god van de wijsheid en het schrift, Thoth. Hij werd gezien als de god van de vier windstreken. Die vier windstreken zijn de vier gesteldheden waartussen de mens zich beweegt.

In de horizontale oost-westrichting gaat het om de afzonderlijke, individuele en egocentrische mens tegenover het collectief van de anderen. Dat komt overeen met spanning tussen het eigen oordeel en de eigen subjectieve ervaring tegenover de universele en objectieve waarheid van de buitenwereld. In de verticale noord-zuidrichting gaat het om de tegenstelling tussen het geestelijke en het materiële, tussen 'mind and matter' en dus tussen ideeën en spullen. Die twee hoofdrichtingen van de kompasroos geven het speelveld weer waarop we ons als mensen bewegen. Ze vormen het mensbeeld en geven daarmee onze menselijke conditie weer. We kunnen er in vrijheid voor kiezen de egocentrische kant meer te waarderen of meer op te gaan in het collectief (zoals bijvoorbeeld voetbalfans); we kunnen meer opgaan in kunst en cultuur of juist belang hechten aan onze materiële spullen. In onze huidige tijd overheersen egocentrische en materiële oriëntaties. Die zeer eenzijdige oriëntaties zijn de echte oorzaken van de huidige crisis.

MORALITEIT

Door de eeuwen heen is namelijk het besef ontstaan dat die kompasroos ook een moreel kompas is. In het midden zijn de fundamentele kwaliteiten van ons bestaan min of meer in evenwicht en krijgen ze een min of meer gelijke waardering. Daardoor zijn we in dat midden het meest 'mens' en het meest menswaardig. Meer naar de buitenkant gaan we één van die kwaliteiten zo sterk overwaarderen dat het een obsessie wordt. Daarmee is 'het kwaad' geboren, omdat de obsessie vervolgens wordt nagestreefd ten koste van alle andere menselijke waarden. Van kwaad tot erger komen we dan als individu of als samenleving in de crisis terecht.

Het frappante is dat we het over deze visie op onze menselijke conditie en op het morele besef van 'goed

en kwaad' al eeuwen of zelfs millennia met elkaar eens zijn. Het komt in de loop van de geschiedenis tot uitdrukking in het werk van heel veel filosofen en talloze vormen van kunst en cultuur. Het maakt veel religieuze oriëntaties begrijpelijk, ook die van het christendom. Aan de morele, ethische kant kan Aristoteles niet onvermeld blijven: in zijn ethiek is het goede, het midden tussen twee kwaden, wat zich vertaalt als het midden van de kompasroos. Het goede is dus een middelpuntzoekende kracht die de mens 'gelukkig' maakt en het kwade een middelpuntvliedende kracht die het menselijke waardepatroon (of waarderingspatroon) tot in de 'buitenste duisternis' voert. Hetzelfde mensbeeld en het daarop gebaseerde morele kader vinden we terug

De verwachting dat we op alle maatschappelijke terreinen tegen grenzen zouden aanlopen is alsnog werkelijkheid geworden



bij veel filosofen in de Renaissance en beginnende Verlichting, onder meer bij Spinoza. Het wordt op een indringende en kunstzinnige manier tot uitdrukking gebracht in talloze meesterwerken van kunst en cultuur. Zo ook in het werk van Shakespeare, in het bijzonder zijn toneelstuk *The Tempest*. Het gedachtegoed is vanuit kringen rond Shakespeare, die zich Rozenkruisers noemden, als een veenbrand over noord Europa verspreid. Totdat de katholieke ('universele') kerk daar met de dertigjarige oorlog een eind aan maakte. Tegelijkertijd ontstonden er in de Reformatie vele honderden 'kerkgenootschappen' die allemaal claimen de 'universele' waarheid in pacht te hebben en bereid waren om daartoe ten strijde te trekken.

Wat verder volgt is de Verlichting, waarin de oriëntatie sterk is gericht op de universele, wetenschap en materialistische waarden. Uiteindelijk wordt dat zo ver doorgevoerd dat onze geestelijke kant wordt ontkend, er dus alleen nog maar materie blijkt te bestaan en we vanzelf een biologische computer blijken te zijn. Maar door deze overdrijving en eenzijdigheid is het goede wederom in het kwade veranderd.

Dat betekent dat we te maken hebben met het grootst denkbare misverstand. Onze huidige maatschappelijke oriëntatie geeft namelijk helemaal niet weer wie wij als mensen zijn en waar we gelukkig van worden. Het is slechts een eenzijdig deel van ons grotere geheel. In die eenzijdigheid denken we deze keer gelukkig te worden van materiële spullen die we onszelf egocentrisch kunnen toe-eigenen. Eerder in de geschiedenis dachten we gelukkig te worden door het bezit van de enige universele waarheid die al het

andere uitsluit. Of van een eenzijdige oriëntatie op onze geestelijke kant, met uitsluiting van onze fysieke natuur en bijbehorende behoeften. Steeds weer maken we van onszelf en de wereld een karikatuur en roepen daarmee steeds weer de eeuwige terugkeer van dezelfde soort catastrofe over ons af.

DE ENIGE UITWEG

Met dat inzicht wordt duidelijk dat er maar één manier is om op dit meest kritieke moment in de geschiedenis aan de wetmatigheid van die eeuwige terugkeer te ontsnappen. Dat is de herontdekking van die onderstroom die bijna overal en altijd als wezenlijk is ervaren. Je zou het kunnen zien als een schat, als 'het nieuwe goud' dat we alleen maar hoeven op te graven. Daarmee kunnen we de huidige conflicten en onenigheid begrijpen als eenzijdige waarderings van een achterliggend mens- en wereldbeeld waar we het wel over eens zijn. Het zal neerkomen op het weer in evenwicht brengen van private en publieke waarden en van fysiek-materiële en geestelijke, culturele waarden. Het behoud van dat dynamische evenwicht is synoniem met het behoud van beschaving. En ja, in tegenstelling met de huidige mainstreamopvattingen speelt de spirituele, geestelijke kant daarin een volwaardige rol. Het 'midden' van de kompasroos, oftewel het mensbeeld, heeft daardoor alles te maken met bewustzijn. Zoals we weten uit het werk van de psycholoog Jung ontstaat dat bewustzijn door de verbinding van de fundamentele tegengestelde kwaliteiten ('windrichtingen') in het mensbeeld. Onze weg naar bewustwording van onze ware aard is een innerlijk transformatieproces. Als we ons los kunnen maken van de identificatie met onze persoonlijkheid, met onze emoties, angsten, begeerten en ervaringen, ontstaat er ruimte. In die ruimte, in het midden van het kompas/mensbeeld ervaren we dat we in wezen één zijn met de ander, de anderen, dat we 'wij' zijn. Deze diepe verbondenheid met alle aspecten van de schepping opent een alles omvattend perspectief om de huidige crisis onder ogen te zien en in harmonie hieraan samen te werken. ◀

Klaas van Egmond is als (emeritus) hoogleraar Milieukunde en Duurzaamheid nog enkele dagen per week verbonden aan de Universiteit Utrecht, waar hij eerder in deeltijd en voltijd hoogleraar was. Voordien was hij directeur Milieu van het RIVM en directeur van het Milieu- en Natuurplanbureau (thans PBL) en actief in adviserende en bestuurlijke functies onder meer als kroonlid van de SER en (nog steeds) als bestuurslid van het NatuurCollege. Hij heeft zijn aanvankelijke natuurwetenschappelijke benadering van de milieu- en duurzaamheidsproblematiek steeds verder uitgebreid naar de sociaal-culturele en (als mede-initiatiefnemer van het Sustainable Finance Lab) de financieel-economische aspecten.